

MAKTABGACHA YOSH DAVRIDAGI BOLALARDA NUTQNI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK JIHATLARI

**Andijon davlat pedagogika instituti
Pedagogika va psixologiya kafedrası
o’qituvchisi Shukurova Iminur,
Andijon davlat pedagogika instituti
Maktabgacha ta’lim yo’nalishi 1-bosqich
talabasi Nizomiddinova Gulbahor**

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha yosh davridagi bolalarda nutqni shakllantirishning psixologik jihatlari, bola muloqotini shakllanishida ta’sir qiluvchi omillar tahlili, bola nutqining taraqqiyot davrlari hamda ushbu davrlarda xos psixologik xususiyatlar to’g’risidagi ma’lumotlar bayon qilingan.

Kalit so’zlar: maktabgacha yosh davri, shaxs, muloqot, nutq, jismoniy, aqliy, axloqiy va estetik jihatdan rivojlanish, og’zaki nutq, yozma nutq, monologik nutq, dialogik nutq, o’yin faoliyati.

Shaxsning har tomonlama shakllanishida muloqotning ahamiyati katta. Oddiy narsalarni o’rganish uchun ham taqlid orqali o’zaro muloqotda bo’lish zarur. Jamiyat qonun - qoidalariga asoslangan holda munosabatlar rivojlanadi. Individ bilan shaxs muloqoti o’rtasida juda katta farqni ko’rish mumkin. Masalan, o’smir muloqoti bilan katta yoshli muloqoti, ruhiy kasal, ongi past rivojlangan kishilarning muloqoti bilan yetuk rivojlangan, ongi yuksak kishining muloqoti o’rtasidagi farq. Ongli shaxs muloqotni boshlashdan avval tafakkur qiladi, so’zlar ma’no – mazmunini rejalashtiradi.

Shaxsning jismoniy, aqliy, axloqiy va estetik jihatdan rivojlanishida muloqotning o’rni katta. Masalan, axloqiy rivojlanish uchun oilada, maktabda, bog’chada bolaga kattalar muloqot orqali ta’sir qiladilar. Shuningdek, estetik, aqliy, jismoniy rivojlantirish uchun o’quvchiga o’qituvchi muloqot orqali ta’sir etishga harakat qiladi. Demak, muloqot ta’sir qilish vositasi bo’lib ham xizmat qiladi.

Shaxs muloqotini shakllantirishda uning yoshi, jinsi, kasbi, dunyoqarashini hisobga olgan holda ish olib borish lozim. Masalan, biz kichik yoshdagi bolalarga kattalarga nisbatan qo’llyaydigan so’zlarni ishlatmaymiz. Har bir yosh davriga kiradigan kishilarga o’ziga xos so’zlar qo’llaniladi. Bunda so’zning ta’sir kuchi hisobga olinadi.

Shaxs muloqotini shakllanishida uning tarbiyalanganlik darajasi muhim o’rin egallaydi. Masalan, shaxsga kuchli ta’sir etadigan so’zlarni qo’llasangiz ham u qabul qilmasligi, sizning bergan ko’rsatmalarigizga amal qilmasligi mumkin. Chunki u yoshligidan muomala madaniyatini egallashi kerak. Muloqotning shakllanishida maqsad to’g’ri qo’yilishi lozim. Muloqot ta’lim-tarbiya jarayonida turli vaziyatlarda rivojlanadi. Masalan, oilada, mahallada, jamoada va guruhda. Agar oilada kattalar bir-birlariga qo’pol munosabatda bo’lsalar, bola ham ularga taqlid qilib atrofdagilar bilan nizolarga borishi mumkin.

B.G. Ananov fikricha: “Muloqot ijtimoiy va individual holatdir. Shuning uchun nutq bilan uzviy bog’liq, kommunikativ vazifani bajarishda pantomimika, imo-ishoralar muloqot shakllari sifatida yuzaga chiqadi” [5]. Demak, olim muloqot tushunchasini umumiy, yosh va pedagogik psixologiya kabi fanlar uchun chuqur tahlil qilib bergan.

Hozirgi paytda mamlakatimizda va xorijda muloqotni rivojlantirish muammosiga qiziqish ortib bormoqda. Globallashuv jarayonida kishilarning bir-birlari bilan qiladigan

muloqoti katta ahamiyatga ega. Atoqli psixolog olimlardan V.N.Myasihev muloqot masalasiga chuqur yondoshib, o’rgangan. Boshqa olimlar muloqotni nutq kommunikatsiyasi bilan bog’lab o’rgangan bo’lsalar, V.N. Myasishev muloqotni jarayon sifatida o’rgangan. Ya’ni shaxslarning bir-biriga muloqot orqali ta’sir ko’rsatishlarini, bir-birlarini idrok qilish ob’ekti sifatida tahlil qiladi. Uning fikricha: “Shaxs turlicha munosabatlarda qarama-qarshi sifatlarni namoyon qilishi mumkin” [2].

Psixolog A.A. Bodalev esa shaxs o’yinda, o’qishda, muloqotda, ya’ni faoliyatning turli sohasida o’zining o’rnini bilishi zarurligini uqtiradi. A. A. Bodalevning fikricha, “insonga muloqot orqali tarbiyalashda bu unga qanday ta’sir qilishini avvaldan o’ylash zarur”[5].

Shuningdek, o’zbek psixologlaridan M.G.Davletshin, E.G’oziev, N.P. Anikeeva, N. Safoevlar muloqot muammosini turli tomondan yoritib berganlar. Jumladan, professor E. G’oziev “Muomala psixologiyasi” o’quv qo’llanmasida muloqotning barcha qirralarini nazariy tomondan ochib berishga harakat qilgan. Professor M.G.Davletshin ham “Umumiy psixologiya” o’quv qo’llanmasida muloqotni kishilarda qanday shakllanishi haqida fikrlar bildirgan[2].

Bola nutqni egallab olganidan keyin o’zi tug’ilgan jamiyat hayotida kishilar bilan munosabatda bo’ladi. Agar bola biror sababga ko’ra nutqni eslab qolmasa, uning aqliy kamoloti past darajaga tushib qolishi mumkin.

Fikrlash bolaning nutqi va tafakkurini o’sishida muhim vositadir. Tashqi nutq tovushlar yordamida eshittirilib, yoki grafik belgilar bilan yozilib, boshqalarga qaratilgan nutqdir. Ichki va tashqi nutqning fiziologik tabiati bir xil, farq tovush chiqariladi yoki yozib bayon etiladi, ichki nutqda nutq organlarining harakati tovushsiz yuzaga keladi.

Ta’limiy o’yin bolalarning tevarak – atrof, ijtimoiy hayot to’g’risidagi bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi, o’z shaxsiy tajribalari va mashg’ulotlarda olgan bilimlarini amalda qo’llay bilishga o’rgatadi, fikrlash qobiliyatlarini, ijodiy kuchlarni, senor jarayonini rivojlantiradi, olgan bilimlarini tartibga soladi.

Foydalaniladigan adabiyotlar

1. Фридман Л.М. Психология воспитания. Книга для тех, кто любит детей. - М.: TTC “Сфера”, 1999.
2. Maxsudova M.A. Muloqot psixologiyasi. T., 2006
3. Nishanova Z.T., Dusmuxamedova Sh.A. va b. “Yosh davrlari va pedagogik psixologiya” - T.: Fan va texnologiyalar nashriyotining bosmaxonasi. 2013. -344 b.
4. G’oziev E. G’. Muomala psixologiyasi. - T.: O’zMU. 2001.
5. Shukurova, I. (2024). PSYCHOLOGICAL DEVELOPMENT OF SOCIAL INTELLIGENCE IN ADOLESCENCE. *Multidisciplinary and Multidimensional Journal*, 3(1), 65-69.